

Trafikverket

781 89 Borlänge

Beslut

Datum 2020-03-02
Dnr RAÄ-2019-2341

Ändring av skyddsbestämmelser för det statliga byggnadsminnet Transformatordelen vid Abisko östra station, Jukkasjärvi bandel 100:1, Kiruna kommun, Norrbottens län

Riksantikvarieämbetet beslutar med stöd av 6 § förordningen (2013:558) om statliga byggnadsminnen att skyddsbestämmelser enligt här bifogade skrivelse ska gälla för Transformatordelen vid Abisko östra station.

Redogörelse för ärendet

Transformatordelen vid Abisko östra station är sedan 1986 statligt byggnadsminne med av regeringen 2007 fastställda skyddsbestämmelser. Trafikverket har anmält att verket avser att avyttra byggnaden till en icke-statlig ägare. Inför avyttring av statliga byggnadsminnen ska den förvaltande myndigheten inhämta Riksantikvarieämbetets yttrande. Enligt 9 § FSBM får ett statligt byggnadsminne inte överlåtas om det finns risk för att överlåtelsen kan leda till att dess kulturhistoriska värde minskar. Riksantikvarieämbetet anser därför att skyddsbestämmelserna bör ändras med tillägg av punkten 3 enligt bifogade skrivelse. Tidigare beslut om skyddsbestämmelser saknar även en beskrivning av objektet och bedömning av det kulturhistoriska värdet, vilket också är en anledning att ändra bestämmelserna.

Riksantikvarieämbetet upprättade ett förslag till ändring av skyddsbestämmelserna som 2019-10-15 remitterades till den förvaltande myndigheten Trafikverket som godkänt förslaget till ändring.


Riksantikvarieämbetet

Storgatan 41
Box 5405
114 84 Stockholm
Tel 08-5191 8000
E-post registrator@raa.se
Hemsida www.raa.se
Org.nr 202100-1090
Plusgiro 599 94-4
Bankgiro 5052-3620

Beslut i detta ärende har fattats av riksantikvarien Lars Amréus efter föredragning av handläggaren Jan Karlsson. Även avdelningschefen Marja-Leena Pilvesmaa och enhetschefen Solveig McKenzie har varit med om den slutliga handläggningen.



Lars Amréus



Jan Karlsson

Bilaga:

Skyddsbestämmelser med bilagd karta

Kopia till:

Länsstyrelsen i Norrbottens län

Norrbottens museum

Kiruna kommun

RAÄ/Bebyggelseregistret

Bilaga 1, RAÄ dnr RAÄ-2019-2341, 2020-03-02

Ändring av skyddsbestämmelser för det statliga byggnadsminnet Transformatordelen vid Abisko östra station, Jukkasjärvi bandel 100:1, Kiruna kommun, Norrbottens län

Det statliga byggnadsminnet Transformatordelen vid Abisko östra station omfattar den byggnad som markerats med 1 på bifogade karta.

Följande skyddsbestämmelser ska gälla för byggnadsminnet:

1. Byggnadens transformatordel får inte rivas, byggas om, byggas till eller på annat sätt förändras till sin exteriör.
2. Byggnadens transformatordel ska underhållas så att den inte förfaller. Vård och underhållsarbeten ska utföras på ett sådant sätt att det kulturhistoriska värdet inte minskar. Underhållsarbeten ska utföras med material och metoder som är anpassade till byggnadens egenart.
3. I transformatordelen får inte stommen rivas, byggas om, ersättas med andra material eller göras ingrepp i. Planlösningen får inte heller ändras.

Om det finns särskilda skäl får, enligt 7 § förordningen (2013:558) om statliga byggnadsminnen, byggnadsminnet ändras i strid mot skyddsbestämmelserna. Ansökan om tillstånd till sådan ändring lämnas på en särskild blankett till Riksantikvarieämbetet.

Generella begreppsförklaringar

Med *vård och underhåll* avses åtgärder för skötsel som behövs för att vidmakthålla tekniska egenskaper och utseende. Underhåll avser både arbeten som måste göras vid upprepade tillfällen och speciella åtgärder som ska hålla anläggningen i gott tekniskt skick. Till underhåll räknas inte åtgärder som tillför en byggnad nya egenskaper, till exempel en ny kulör. Exempel på underhållsåtgärder är: ommålning, putslagning, lagning av tak och utbyte av skadade delar, dock inte omläggning av alla takytor eller ommålning av hela byggnaden.

Med *material och metoder som är anpassade till byggnadens egenart* avses material och metoder som ursprungligen användes när en anläggning, byggnad eller byggnadsdel uppfördes. I de delar av byggnadsminnet där kulturhistoriskt relevanta material fortfarande används får dessa inte ersättas med andra material. Med metoder avses bland annat bearbetning av trä och applicering av puts och färg.

Med *stomme* avses konstruktiva/bärande delar såsom bjälklag, balkar, takstolar, bärande ytterväggar och bärande innerväggar, murar, murstockar och grundkonstruktioner. Till stomme räknas inte de ytskikt som finns på bärande konstruktioner, till exempel putslager, färgskikt och golvmaterial.

Med *planlösning* avses det sätt rummen eller utrymmen i en byggnad är fördelade och belägna i förhållande till varandra. Med förändring avses till exempel rivning av väggar,

trappor, upptagning eller igensättning av dörröppningar, ändring av kommunikationsvägar, rumsformer och rumsvolymer samt delning av rum med väggar eller bjälklag.

Kulturhistorisk värdebeskrivning

Malmbanan har haft stor betydelse för malmbrytningen i Norrbotten och Sveriges industriella utveckling under 1900-talet. Banans samhällsekonomiska betydelse under 1900-talet gör den till en nationell angelägenhet.

De tre transformatorstationerna Abisko, Vassijaure och Torneträsk vid Malmbanan ger uttryck för de framsynta investeringar som gjordes i samband med banans elektrifiering. Byggnaderna manifesterar en ny epok på Malmbanan och ett tekniskt genombrott som förändrade järnvägens villkor. Malmbanan var Sveriges första längre elektrifierade järnväg. Regionens gruvnäring upplevde ett uppsving vid denna tid, då elektrifieringen av Malmbanan avsevärt ökade banans transportkapacitet.

Byggnaden har betydande kulturhistoriska värden som exempel på en ovanlig byggnadstyp inom stationshusarkitekturen där transformatorstationen sammanbyggs med stationshuset. Till detta kommer stora arkitektoniska kvalitéer i den exteriöra utformningen. Byggnadens formspråk poängterar betydelsen av banans elektrifiering vilken ledde till en ökad produktion i malmfälten.

En stor del av Malmbanans kulturhistoriska värde utgörs av att Malmbanan fortfarande används för sitt ursprungliga ändamål. En fortsatt användning med malm- och persontransporter garanterar att dessa värden bibehålls.

Kort historik och beskrivning av byggnaden

Abisko östra transformatorstation och stationshus uppfördes 1912-1914 efter ritningar av Folke Zettervall som var chefsarkitekt vid Statens järnvägars arkitektkontor under den tid då en stor del av de svenska järnvägarna elektrifierades.

Stationshuset är en massiv tegelbyggnad vars monumentala karaktär framhävs med ett dominerande, massivt transformatorstorn med brutet tälttak. Stora takytor och massiva tegelmurar formar en varierande och samtidigt harmoniskt samverkande volymer. Taken ansluter till murarna utan språng, ett vanligt drag i Zettervalls arkitektur. Fönstren varierar i många olika former och storlekar, grupperade parvis eller ensamma. Den vinkelställda byggnadskroppen innehåller en maskinhall och utmärks i fasaden genom de höga träportarna. Huvudentrén har en gavelliknande portik. Liksom de övriga stationerna av denna typ är den uppförd i tegel som man valde av brandtekniska skäl. Byggnaden har ett högt spetsigt sadeltak med ett asymmetriskt placerat torn med valmad huv. På transformatordelen är en lång, hög ventilationshuv byggd över taknocken.

Beslut om elektrifiering av Malmbanans sträckning från Kiruna till Riksgränsen togs 1908. Bandelen var den första längre bansträckning som elektrifierades i Sverige. Efter att Porjus kraftverk togs i bruk genomfördes elektrifieringen 1915. Det var då världens längsta sammanhängande driftprojekt och sågs av fackfolk som ett tekniskt mästerverk. Elektrifieringen ökade Malmbanans transportkapacitet betydligt och gav ett uppsving åt gruvnäringen. Övergången från ångdrift till elektricitet medförde att en helt ny typ av husbyggnader, s.k. transformator- och omformarestationer måste uppföras utefter järnvägarna. Zettervall varierade de nya husbyggnadstypernas arkitektoniska gestaltning och gav dem oftast en lika omsorgsfull behandling som stationshusen. Den kanske mest säregna gestaltningen av den nya husbyggnadstypen åstadkom Zettervall vid några stationer utmed Malmbanan, Luleå –

Riksgränsen, där han i Abisko, Vassijaure och Torneträsk sammanförde stationshus och transformatorstation i en enda byggnad.

1986 blev Abisko östra station förtecknad som byggnadsminnesmärke (numera statligt byggnadsminne). Byggnadens stationshusdel, som är i privat ägo, är sedan 2004 skyddad som byggnadsminne enligt kulturmiljölagen (1988:950).

Bilaga 1

6B

Transformatororden (SBM)

9B

7

25-F

100:18

7A

25-F2005/190.5

25-F1987-295.1

2584-14/36.1

2584-14/36.13

25-F1987-295.1

25-F

25-F

